

Megatrend univerzitet, Fakultet za kulturu i medije, Beograd

DOI 10.5937/kultura1133184M

UDK 316.324.8:115

316.776:004.738.6]:115

UTICAJ NOVIH KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA NA PERCEPCIJU VREMENA

Sažetak: *Tema sve ubrzanijeg tempa života i lamentiranje nad destruktivnim efektima te pojave nije nova. Ona se javlja još u XIX veku, sa izumom železnice i telegrafa. Savremeni čovek je u doba industrijalizacije počeo da doživljava korenitu promenu odnosa prema vremenu. Sa globalizacijom, koja je došla na talasu novih informacionih tehnologija, ustoličili su se imperativi brzine, hitnosti, „instantizma“, simultanosti i kratkoročizma, kao novih mernih jedinica vremena. Na izvoru akceleracije vremena nalaze se moderne tehnologije, ali je internet doveo taj proces do vrhunca. Pritisak ubrzanja i usitnjavanja vremena, prelivajući se iz ekonomsko-tehnološke sfere, ima tendenciju da kolonizuje celokupan psihološki i društveni prostor. U ovom radu se ne bavimo vrednosnom procenom tehnološke brzine per se, niti nostalgичnim žalom za starim, dobrim, „sporijim“ vremenima. Zanima nas način na koji brzina, kao vrednosno neutralan, štaviše i pozitivno konotiran pojam, prelamajući se kroz psihološku prizmu, konkretno kroz percepciju vremena, postaje užurbanost (urgentnost, hitnost) kao dominantan modus individualne i društvene egzistencije. U cilju što boljeg razumevanja i analize odnosa između brzine i žurbe, kao i njegovih posledica na psihosocijalno zdravlje, razlikujemo tri vrste vremenosti: fiziopsihološku, sociopsihološku i tehnopsihološku. Pozivajući se na rezultate istraživanja koje je, u okviru doktorske teze iz sociologije, sproveo Luc Bonneville sa redovnim korisnicima interneta, pokušaćemo da pokažemo kako kod njih dolazi do mučnog konflikta između navedenih temporalnih modusa i do tzv. „patologije sadašnjosti“.*

Ključne reči: *internet, brzina, užurbanost, fiziopsihološka i sociopsihološka vremenost, patologija sadašnjosti*

Uvod

Unutar društava, kao i pojedinaca, postoje brzi i spori procesi. Tako u društvima trgovina i industrija imaju brz ritam, dok kultura i priroda imaju spor ritam. I jedno i drugo je podjednako neophodno za ravnotežu celine. Ta ravnoteža je ugrožena čim se, na primer, brži procesi nameću sporijima. Nije li to slučaj, danas, u većini društava?

(Andrée Mathieu)¹

Na sajtu <http://english.peopledaily.com.cn> (12.01.2010.) objavljen je, pod naslovom „Internet izaziva nestrpljenje“, tekst u kome se iznose rezultati jednog nedavnog istraživanja² obavljenog u Velikoj Britaniji. Taj članak je zaintrigirao autore ovog rada i podstakao ih da temeljnije istraže i promisle temu odnosa između (percepcije) vremena i novih komunikacionih tehnologija. Ako je verovati pomenutom članku, navedeno istraživanje pokazuje da nakon navikavanja na pogodnosti koje donosi internet, britanski narod postaje sve nestrpljiviji: Britanci, u proseku, gube strpljenje posle 8 minuta i 22 sekunde. Ako sajt ima više od 1 minuta za učitavanje, 70 odsto ljudi će postati nestrpljivo. Maksimalno prosečno vreme za ljude da čekaju odgovor nakon što pozovu je 5 minuta i 4 sekunde. Odustaje od večere ako čekaju obroke, u proseku za 8 minuta i 38 sekundi, jer će početi da sumnjaju da li će njihova naručena hrana uopšte biti servirana. Bolje je ne kasniti više od 10 minuta i 1 sekunde na sastanak sa dobrim prijateljem, jer će se on, u protivnom, naljutiti. Potrošači će sigurno izgledati užasno ako isporuka kasni 10 minuta i 43 sekunde. Britanski narod generalno se nada odgovoru na tekstualnu poruku ili govornu poštu u roku od 13 minuta i 16 sekundi. Istraživanje, takođe, pokazuje da mladi ljudi brže gube strpljenje od starijih. Jedna trećina ispitanika uzrasta između 18 i 24 godina odgovorilo je da postaju veoma iznervirani kada osvežavanje web stranice iziskuje više od 10 sekundi. Procenat ispitanika iznad 65 godina je samo 10, od kojih većina neće biti nestrpljiva ako čeka duže od jednog minuta.

Dalja pretraga nas je dovela do drugog, ranije objavljenog teksta, „Internet čini ljude više nervoznim u realnom vremenu“³, u kome se predstavljaju rezultati jednog istraživanja naručenog da bi obeležilo lansiranje TalkTalk Pro - novog telefona visokih performansi i paketa široke ponude sa brzinom *download-a*

1 http://agora.qc.ca/documents/Vitesse--Chaque_chose_en_son_temps, 03.04.2001.

2 Nažalost, autor članka ne daje reference i ne kaže o kakvoj vrsti istraživanja je reč.

3 www.ecommercepartners.net/blog/the-lessons-of-an-impatient-internet-generation.html, 08.07.2008.

do 24 meg, što ih čini najbržim produktima te vrste na tržištu. Članak počinje konstatovanjem da „Internet doba urušava jednu od suštinskih britanskih crta - strpljenje“. Studija, sa TalkTalk (www.talktalk.co.uk), pokazala je da su se Britanci toliko navikli na brzinu i pogodnosti interneta da preko 70% gubi strpljenje ako mora da čeka duže od jednog minuta za učitavanje internet stranice. I, ono što je zanimljivo za problematiku koju obrađujemo u ovom radu, više od polovine ispitanika (51%) priznaje da dostiže tačku „ključanja“ brže nego ikada pre, čak i kada čekaju da se dese stvari u *offline* svetu - pravom svetu. Mark Šmid, direktor komunikacija u TalkTalk-u je rekao: „Brzina *online* sveta nas je učinila manje spremnim da čekamo da se stvari dese u *offline* svetu, čineći da ljudi dostižu ‘tačku nestrpljenja’ kao nikada pre“.⁴ Kako internet nastavlja da se ubrzava, on se obavezuje da postavi veća očekivanja u *offline* svetu, takođe.

Reč „nestrpljenje“ je ključna. Nestrpljenje je modus percepcije i doživljaja vremena i nas u vremenu. Fenomenološka analiza (ne)strpljenja, dublje od psihološkog otkrivanja njegovih kognitivnih, afektivnih i konativnih dimenzija, uvodi nas u vreme kao temeljnu strukturu ljudskog postojanja. U skladu s time, slutimo da tehnika i tehnologija, a posebno nove informacione i komunikacione tehnologije, koje su osvojile i modifikovale naš životni prostor nisu, kako se često misli, samo neutralne alatke kojima suvereni subjekat manipuliše, u skladu sa svojim svrhama. Menjanjem čovekovog odnosa prema vremenu, one dalekosežno utiču i dubinski preoblikuju ljudsku egzistenciju.

O ideologiji ili sakralizaciji brzine puno je pisano. Savremeni čovek živi pod tiranijom vremena i opsesijom brzinom. Sporost nas iritira, živimo u civilizaciji u kojoj se sve dešava, kreće i menja veoma brzo. Usporeni ritam se vezuje za nonšalantnost, ležernost, lenjost, prazan hod, neproduktivnost, neefikasnost itd. Rasprostranjeno je mišljenje prema kojem je za prebrzo življenje „kriva“ tehnologija koja nameće sopstveni tempo. Brzinu i užurbanost vezujemo samo za tehniku, a dislociramo je od svesti, od unutrašnje percepcije vremena, pridodajući tehnologiji psihološke odrednice kao spoljni faktor. Međutim, kao i u većini prirodnih i ljudskih stvari, ni ovde ne vlada načelo linearne kauzalnosti. Zar nije prikladnije videti u brzini jedno od svojstava duha vremena? Da nije tehnološka brzina spoljna manifestacija jedne opsesivno-kompulzivne misli, odnosno stremljenja? Ili je naša opsednutost sve većom brzinom rezultat kontinuiranog

4 Ibid.

pritiska ubrzanja koje donosi tehnika ili, tačnije rečeno, naš zanos tehnikom?

Mislimo da se može tvrditi da brzina nije nekakvo sekundarno, već jedno od determinišućih svojstava naše civilizacije. A pritisak koji vrši, prelivajući se iz ekonomsko-tehnološke sfere, sveprisutan je u svim ljudskim sferama i aktivnostima.

Različite vremenitosti

Da bismo bolje razumeli o čemu je reč, važno je da ne mešamo ritam vremena i događaje koji se odvijaju u vremenu. Kako je pokazao Bergson, kada bi se vreme ubrzalo i prolazilo triput brže, igle na satu bi se takođe pomerale tri puta brže, jer i sam sat postoji u vremenu. To znači da sat ne može da meri ubrzanje ili usporenje vremena. Sat će uvek pokazivati iste cifre. Nasuprot tome, a to je tačka na kojoj Bergson insistira, svest bi osetila ubrzanje ili usporenje vremena, jer smo u normalnom budnom stanju, duboko uronjeni u vreme.

Ali, o kakvom vremenu je reč? Vreme nije jednodimenzionalno i homogeno. Postoji više modaliteta vremena koje možemo klasifikovati kao: prirodno (kosmičko, geološko, biološko, fiziološko, itd.), hronološko (istorijsko i društveno) i tehnološko vreme. Podrazumeva se da govorimo o različitim percepcijama vremena, to jest o različitim temporalnostima.

A) Prirodno vreme je vreme alternacije dana i noći, smene godišnjih doba, rađanja, sazrevanja, starenja i smrti, i mnoštva drugih životnih ciklusa u srcu prirode. Vreme prirode je, za razliku od modernog shvatanja istorijskog vremena, cirkularno, mada ne kao večno vraćanje istog, jer i biljke i zvezde stare, a na njihovo mesto dolaze nove. To primećujemo na kosmičkoj skali i u životnim ciklusima. Prirodno (kosmičko) vreme izdaleka prevazilazi ciljeve ljudskog vremena. Pošto smo i sami obuhvaćeni prirodnim vremenom, ne možemo pobeći od njega. U kosmičkom smislu reči, izgleda da nemamo moć da ubrzamo ili usporimo vreme. Trajanje u prirodi se ne može sabiti. Ono ide svojim tokom i ne mari za našu žurbu. Kako kaže Bergson, ako hoću da popijem zašećerenu vodu, koliko god se trudio, moram da sačekam da se šećer istopi. To je prirodan proces koji zahteva vreme. To što je tehnika ubrzala mnoge prirodne procese, ne demantuje ovaj stav. Iako su nauka i tehnika ubrzale mnoge organske procese (npr. brzinu sazrevanja biljaka i plodova), ne može da ubrza sve: fiziološko, neurološko, kognitivno, emocionalno i društveno sazrevanje i formiranje čoveka, mogu se stimulisati, ali ne i ubrzati.

B) Hronološko vreme – vreme časovnika i kalendara – koje zovemo objektivnim, mada i konvencionalnim vremenom, jer je

iz praktičnih razloga specijalizovano i linearizovano, služi kao okvir i merač naših svakodnevnih delatnosti. To je vreme koje je potrebno da se napravi kolač, da se sagradi kuća, da se napiše roman, da se sastavi izveštaj, da se uradi projekat. Naravno, moderna tehnologija je ubrzala pripremu kolača, izgradnju kuće, pa i pisanje romana i izveštaja (kompjuteri umesto pisaćih mašina ili pisanja rukom), ali te radnje još uvek zahtevaju i uvek će zahtevati vreme koje se prostire između započinjanja aktivnosti i njenog dovršavanja (da ne pominjemo fazu mentalne pripreme, projektovanja, planiranja, anticipacije, itd.). Hronološko vreme je i istorijsko i društveno vreme. Postoji veza između merenja vremena, odnosno njegove kolektivne percepcije, i društvenog poretka, dakle veza između promene merenja vremena i društvenih promena.

C) Psihološko vreme je subjektivni doživljaj vremena, ono što Bergson naziva *la durée* (trajanje), kvalitativno vreme pod uticajem naših stanja, raspoloženja, i interakcije istih sa prirodnim i društvenim vremenom. Ono se u savremenom životu odlikuje osećanjem konstantnog pritiska koji nas svom silinom nosi ka sledećem trenutku, planiranom roku, rezultatu koji bismo hteli da postignemo što pre, ako je moguće, odmah („juče” kako bi, u vrlo elokventnoj šali, rekli menadžeri). Čekanje je savremenom čoveku postalo nepodnošljivo. Psihološko vreme se podešava prema tehnološkom i vrši strašan pritisak.

Psihološko vreme se razlikuje od prve dve kategorije vremenosti, u tom smislu što se i one prelamaju kroz subjektivni doživljaj vremena. Zato ih možemo nazvati: fiziopsihološka, sociopsihološka i tehnopsihološka vremenitost.

Hitrost i hitnost

Brzina sama po sebi, nije vrednosno negativna; štaviše, pre je pozitivna za ljudski rod. Zar nije bolje što sada za nekoliko sati avionom možemo preleteti razdaljine koje su se nekada prelazile danima, nedeljama, mesecima? Da su postojali telegrami, ljubav Romea i Julije se ne bi tragično završila. Ekstremna brzina je korisna kad treba spasiti živote, pronaći izgubljeno, uputiti humanitarnu pomoć i sl.

Mnoštvo primera nam potvrđuje olakšavajuću i oslobađajuću ulogu tehnološke brzine. Međutim, koliko je često zaista neophodno dobiti na vremenu, uštedeti vreme? Iskustvo pokazuje da što više dobijamo na vremenu to ga manje imamo; što brže činimo, to smo više pod pritiskom i stresom nedostatka vremena. Zašto je tako? Kakvi mehanizmi su na delu? Da li se sve može objasniti time da je svet sve složeniji i da imamo sve više obaveza? Takvo, objektivističko tumačenje, čini nam se ako ne

sasvim netačnim, onda svakako nedovoljnim. Nisu se umnožile stvari koje treba da uradimo u okviru nekakvog objektivno datog, nepromenjenog vremenskog okvira, kao i pre hiljada i hiljada godina.

Da bismo lakše analizirali pojam brzine, treba dalje da razlikujemo brzinu kao hitrinu, od brzine kao hitnosti, užurbanosti, urgentnosti. Jastreb koji se sa visina ustremkuje na plen je veoma hitar. Mačka koja skoči na sto radi to iznenađujućom brzinom. Leopardov trk je veličanstveno brz i okretan. Ali u tim pokretima nema grča, nema stresa. Odmah nakon skoka, mačka se vraća u stanje blaženog mirovanja. U prirodi je brzina udružena sa elegancijom i svrsishodnošću, i alternira sa fazama mirovanja i odmora. Ta brzina se po svojoj vrsti veoma razlikuje od stresa koji izaziva imperativ da se postigne još veća brzina i od užurbanosti.

Možemo da zaključimo da brzina, sama po sebi, nije ubrzan tempo, već je ubrzan tempo spoljašnja manifestacija stanja svesti koje stremljenje akceleraciji. Drugim rečima, brzina nije sama po sebi užurbanost. Da bi bila užurbanost, hitnost, potrebno je da bude izraz stanja svesti, određene, svesne ili nesvesne, intencionalnosti. Koje je to stanje svesti? Febrilna potreba da se brzo radi, da bi se brže došlo do cilja. Potreba koja dobija karakter nužnosti, koji se ogleda u zavisnosti od brzine, od postavljanja brzine kao vrednosti po sebi.

Brzinu shvatamo kao unutrašnji doživljaj, kao modus bivstvovanja, anksiozno vrebavanje, napregnutu usmerenost, bivstvovanje „izvan sebe”, (jer smo prisutni samo *hic et nunc*) ustremljeno na sledeći trenutak. Brojke i kazaljke na satu nam pokazuju da će za koji minut biti znak da treba da krenemo. Zato treba brzo, sve brže, reagovati, da bi se stiglo do sledećeg trenutka. Ta brzina je u direktnoj vezi sa intencionalnošću misli koja se već projektovala na cilj i ne trpi nikakvo čekanje. Svest se razdražuje u borbi sa svetom koji postaje sve sporiji za nju.

Kao stanje svesti, brzina je neka vrsta bekstva unapred. Bekstvo od sadašnjeg trenutka u buduću. To je ponašanje lovca ili predatora, ali bez dugog i strpljivog čekanja koje odlikuje vrebavanje. Međutim, pošto budućnost, po definiciji, neprestano izmiče i pošto uvek postoji nešto ispred što treba goniti kažemo da nam „nedostaje vreme” da to postignemo. Kažemo da smo „u žurbi”, „u gužvi”, da stalno jurimo za vremenom, da „nemamo vremena”, da bi dan trebalo da ima više od 24 sata. Time spacijalizujemo vreme, shvatamo ga kao ograđeni prostor u koji se upinjemo da ubacimo što više aktivnosti, takođe prostorno shvaćenih – kao stvari. Zato ti svakodnevni, uobičajeni izrazi nisu prikladni; oni, u stvari, pokazuju da smo pod vlašću psihološkog

vremena, da živimo u konstantnoj razdražljivosti, brizi, panici i uznemirenosti psihološkog vremena. Ako je moguće govoriti o „nedostatku vremena” to je zato što je naša želja da (po) stignemo toliko neodoljiva da zahteva svoju „dozu” - dodatnu količinu vremena. Želja vodi neprestanu bitku protiv vremena prirode, koje ne dozvoljava da jednim migom ili potezom čarobnog štapića stignemo na cilj. Ali, osnovni rat je pre svega rat protiv sadašnjeg trenutka, koji nikada nije dovoljan, nikada dovoljno zadovoljavajući, u poređenju sa onim što bi mogao biti kad bi već bio budućnost.

Najveći deo filmske produkcije računa na brzinu akcije, stvaranje napetosti u očekivanju trenutka koji treba da dođe, napregnutosti ka kraju, ka konačnom oslobođenju. U cirkularnoj kauzalnosti, televizija je istovremeno uzrok i posledica; uticala je na kolektivnu percepciju vremena i, simultano, postala odraz kolektivne svesti, koju stalno mami, podgreva, hrani i zavodi. A pošto ljude ne drži mesto i uvek su u potrazi za onim drugde, u vremenu i prostoru, služi im sve vrste varijacije na njihove vlastite mentalne konstrukcije. Brzo kretanje, bez pauze. Trkom se ulazi u studio, čak i zato da bi se posle sedelo i diskutovalo. I reč mora da bude brza. Polemika je zato pravilo, jer verbalni dueli, razmena oštrih replika, teku brzo održavajući stanje emocionalne uzbuđenosti. Sve treba da se kreće, da igra, da titra, da se smenjuje, da uzbuđuje slikama, poput neprekidnih šumova i zvukova misli u glavi.

U video-igricama je nervna i emocionalna ekscitacija podignuta na kvadrat u odnosu na televiziju – dopingovanje brzinom u čistom vidu. Dostiže se gornja granica u halucinogenoj proizvodnji refleksa: „ne misliš, pucaš na sve što mrda!” Zavisnost od sledećeg trenutka je tu najmoćnija. Ulazi se u pomaman ritam uzburkanog sna, u kojem se događaji smenjuju i sudaraju bez smisla, a emocionalno uzbuđenje se konstantno podgreva i prazni. Za razliku od drame ili romana, gde se radnja odvija i razvija u više faza i gde se vrhunac polako smiruje u razrešenju koje donosi katarzu, video igrice donose, od početka do kraja, niz vrhunaca bez katarktičkog oslobođenja; zato igrač ne može da prestane sa igrom, traži još, grozničavo je ponavlja ili ide na sledeći nivo. Ako se u tome provodi tri ili četiri sata dnevno, stvara se jedno drugo stanje svesti, u kome otvoriti knjigu, pa i novine, postaje psihološki nemoguće. To je previše sporo. Nemoguće je zadržati pažnju, kretanje sveta je toliko sporo da izaziva dosadu i teskobu. Dolazi do začaranog kruga u kojem naviknutost na brzinu, odnosno, zavisnost od nje, dovodi do dosade kad su procesi sporiji i zahtevaju vreme, a dosada izaziva potrebu za bržim ritmom.

Kao posledica zadovoljavanja konformističke razmaženosti i zahteva za ubrzanjem svekolikih životnih aktivnosti, posebno na internetu (najbržem mediju od svih), javio se paradoks kakvom se teoretičari nisu nadali – dosada rođena iz ubrzanja i obilja. Problem je uočen poslednjih godina kao sporedni rezultat istraživanja internet *news* medija, korišćenja slobodnog vremena i potrebe da se stare šeme komunikacijske motivacije revidiraju i inoviraju proširenjem liste podsticaja na kretanje internetom. Osim obrazovnih, poslovnih i informacionih potreba, uključeni su i faktori radoznalosti, dosade, uticaja okoline, kao i iracionalni momenti nedefinisanog osećaja potrebe i kretanja za koje nema svesne motivacije. Sama dosada je motivacija za čak 28% korisnika interneta mlađih od 26 godina, s tim da taj procenat opada u grupi 26-35, da bi kod sledeće uzrasne kategorije ponovo porasla. Interesantno je da je u ovoj grupi prosečan broj nedeljno ukucanih internet odrednica 295, odnosno više od 42 sajta dnevno, što sugeriše ozbiljnu nesposobnost koncentracije i generalnu nezainteresovanost za posećene sadržaje. Obzirom na starost ove grupe ispitanika za očekivati je da su to nagoveštaji budućih trendova u psihopatologiji komunikacija.

I, dok još traju teorijske rasprave o promenama koje novi mediji iniciraju u ponašanju pojedinca, otvara se komplikovanije – mobilna komunikacija i gedžeti, koji će, verovatno dramatičnije, uticati na dalje odvijanje i forme ubrzanja. Za određeni broj korisnika interneta kompjuter je prevaziđen, a pošto se radi o populaciji 15-35 godina, treba očekivati ubrzanje tranzicije na mobilne uređaje. Među ispitanicima čak 36% korisnika do 25 godina već za konekciju primarno koristi mobilne telefone, dok u grupi 26+ taj broj dostiže polovinu ispitanika. Mobilni telefoni, pre svega zbog veličine ekrana, omogućavaju pregled kratkih formi, fotografija nižih rezolucija i kratkih video sadržaja koji se rade iz krupnog plana, i koji se brzo pregledaju. Sudeći po procentima, mobilna konekcija je budućnost komunikacija. Odnos korisnika prema mobilnosti takođe je posledica celokupnog ubrzanja.

Osim gladi za ubrzanjem komunikacije (svaki novi uređaj se najpre ističe u brzini konekcije i protoka podataka), tu su i ostali elementi ekscitacije: dinamika (neprestane promene), cirkulacija (poruka se neprestano kodira i dekodira), inovativnost (informacija nikada nije bila originalnija), kreativnost (neograničene su mogućnosti tehničke opreme informacije), interaktivnost (na informaciju je moguće odgovoriti), inovativnost (novi informativni kanali (servisi) se pojavljuju svakodnevno).

Uz krajnju ekscitaciju nervnog sistema ide, samo naizgled paradoksalno, potpuna pasivnost⁵; korisnik je napadnut i podvrgnut ubrzanom i predodređenom nizu stimulusa. Dok gleda akcioni, brzi film, u potpunoj je vlasti scenarija i ritma tog niza; dok igra video igricu, ima utisak da je aktivniji, slobodniji, jer je u interakciji, njegovi refleksi i veština utiču donekle na ritam i na ishod scenarija (pobeduje, penje se na sledeći stepen sa novim scenarijem itd.). Ali nije svestan da su i njegova brzina i veština već predviđene i ugrađene u konstrukciju scenarija, koji je proizvod tuđe slobode i kreativnosti. U eksperimentima na životinjama u naučnim laboratorijama miševi su takođe uvedeni u igru i ciljeve kreatora koji pokreće sve poluge, dok oni prikazuju svoju manju ili veću brzinu i veštinu izlaska iz lavirinta, pronalaženja najkraćeg puta do komadića sira ili dugmeta koji treba da pokrenu da bi dobili nagradu. I ljudi i životinje su u tim okvirima podređeni carstvu nužnosti, u kojem su ponuđene, unapred determinisane alternative, rezultat slobode i volje drugih. Jedina razlika između eksperimentalnih životinja i korisnika (gledaoca filma i igrača igrice) u tome je što ljudi odlučuju svojom voljom da li će i kojom učestalošću da gledaju programe ili da igraju igrice, ili da prekinu sa time. Neosporno je da je to značajna razlika, u kojoj se može videti izlaz iz problema i disfunkcionalnosti, o kojima je reč u nastavku. S druge strane, ti problemi i disfunkcionalnosti zadiru već u domen patologije, odnosno bolesti zavisnosti, koja, po definiciji, ozbiljno ugrožava slobodu izbora i odlučivanja.

Jasno je da je brzina matrica medijskog (postmodernog) modusa egzistencije, jer proizvodi kompulzivnu tendenciju ubrzanja života, brzih promena radi promena, stalno novog, senzacionalnog, kratkotrajnog i kratkoročnog u razuzdanoj najezdi psihološkog vremena koje ne zna za granice, a racionalizuje se pozivanjem na imperativne tehnologije, kao tobož objektivne, i kao takve, sudbinske određenosti. Psihološko vreme je baš kao i želja - neograničeno. Razlikuje se po tome kuda stremi i na koji način; želja za besmrtnošću na izvoru stvaralaštva, želja za znanjem, za samoaktualizacijom nisu, odnosno ne moraju biti u suprotnosti sa prirodnim i socijalnim vremenom. One ne zahtevaju brzinu i užurbanost i svoje zadovoljenje ne traže obavezno u borbi već u skladu sa prirodnim i društvenim vremenom.

5 Uporediti sa „stanjem toka“ (flow), koji je psiholog Čikzentmihalji opisao kao mentalno stanje potpune fokusiranosti energije, poistovećenosti sa onim što se radi, prevazilaženja dotadašnjih granica bez osećanja napora. Taj psihološki doživljaj ima svoj ekvivalent u aktivnosti mozga, koji je, paradoksalno, u toku ostvarenja najizazovnijih zadataka, u stanju smirenosti i opuštenosti.

Postoji, međutim, i druga vrsta želje koja, kao što smo ranije rekli, „vodi neprestanu bitku protiv vremena prirode, koje ne dozvoljava da jednim migom, potezom čarobnog štapića, stignemo na cilj”. Izgleda da smo ipak izumeli taj čarobni štapić, koji nas jednim potezom – klikom – izmešta iz prostora i vremena kao osnovnih dimenzija našeg dosadašnjeg prirodnog (organskog) i društvenog postojanja. Taj čarobni štapić, ne samo da nudi oslobođenje od vremena i prostora - pa i od fizičkog zakona po kome jedno telo ne može da bude u isto vreme na dva mesta, ili dva tela ne mogu u isto vreme da zauzimaju isto mesto - već izgleda kao da nam vraća i slobodu izbora, u odnosu na ne-interaktivne ili poluinteraktivne medije.

Govorimo o internetu.

Internet i distorzija percepcije vremena

Nove informacione i komunikacione tehnologije, konkretno internet, donele su radikalnu promenu čovekovog odnosa prema vremenu i prostoru. Vreme i prostor su dobili različito značenje zahvaljujući mogućnosti da se komunicira bez upućivanja na prostor i u kvalitativno drugačijem vremenu. Struktura prostor-vreme-kausalitet, koja definiše realnost, u sajber spejsu je promenjena. Percepciju, doživljaj vremena redovnih korisnika interneta, odlikuju distorzije predstave prošlosti i budućnosti, i prevaga predstave sadašnjosti kao trenutka izvršenja. Dominira instantizam, *real time* koncept ili imperativ simultanosti - neodložnost izvršenja koja ukida trajanje.

Nameću se tri konstatacije: 1) predstava o vremenu sabijenom u sadašnji trenutak (instantizam); 2) percepcija vremena lišena dimenzije prostora, čija se predstava zasniva na zanemaranju kretanja neophodnih da bi se obavili svakodnevni poslovi, i 3) sve veća subjektivizacija vremena. Javljaju se smetnje na relaciji ciklično vreme (prirodno, „iracionalno”, konkretno, vezano za neumitne organske procese) i linearno vreme (racionalno, apstraktno i, u izvesnom smislu, neprirodno). Interesuju nas psihološke posledice, te korenite promene doživljaja vremena i trajanja.

Svakodnevno viščasovno korišćenje interneta vodi promeni perspektive u odnosu na različite attribute temporalnosti (lingvističke attribute, kao što su sadašnjost, prošlost i budućnost, sada, trenutak, itd.) u pravcu predstave isključivo usmerene na sadašnjost, štaviše na fragment, ili tačku sadašnjosti zvanu „odmah”, „sada”. Vremenski prilog „već” ukida sam sebe, jer pošto internet omogućava stalno „već”, ono postaje norma, više se i ne percipira, i ustupa mesto svojoj suprotnosti – onom „tek sada”. Internet poseduje tu ključnu karakteristiku da stvara komunikacione odnose zasnovane na instantizmu, na trenutačnoj

interaktivnosti i istovremenoj prisutnosti na više mesta. Nije nam više potrebno vreme da izađemo iz jednog i uputimo se ka drugom mestu. Šaljemo jednu istu poruku, u jednom istom kratkom trenu, na sve krajeve sveta. Sve aplikacije i programi su otvoreni u isto vreme. Sama mreža, svojim inherentnim strukturalnim svojstvima, nudi drugačiju temporalnost, koja ulazi u konflikt sa vremenskim okvirima svakodnevnog života. Vreme se percipira na drugačiji način od norme koja rukovodi društvenim životom „tamo napolju”, u realnom svetu (*idem*).

Patologije prošlosti, sadašnjosti i budućnosti

Da li se može govoriti o poremećaju temporalnosti? U odnosu na koju normu možemo govoriti o anomaliji? Ako je psihološko vreme samo subjektivna kategorija, po čemu bi se moglo zaključiti da su neki modusi tog vremena „normalni”, a drugi disfunkcionalni? Sam psihički život, u svim svojim aspektima, izvire iz biološke podloge, a i ljudska biologija, kao i ljudska psiha, imaju određenu strukturu i zakonomernosti, koje nam omogućavaju da, uz sve mere opreza, ipak razdvojimo zdravo od patološkog funkcionisanja. Koliko god čovek bio prilagodljiv i sposoban za najraznovrsnije oblike življenja, postoje objektivni (uticaji na sve aspekte društvenog života) i subjektivni (osećanje istinskog zadovoljstva, sreće, celovitosti, ispunjenosti, razvoja itd.) kriterijumi koji nam dozvoljavaju da procenimo neke od posledica preokreta u percepciji vremena.

Vreme je jedna od fundamentalnih kategorija ljudske egzistencije. U psihijatriji i psihologiji su dobro poznate patologije vezane za temporalnu dimenziju čovekovog postojanja. One se odnose na dominantnu vremensku orijentaciju, specifičnu za svakog pojedinca, to jest za njegov fokus na prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. O patologiji se govori kada je poremećena ravnoteža između tri modusa vremenskog bivstvovanja, odnosno kad jedna orijentacija kolonizuje sav psihički prostor vodeći disfunkcionalnosti. U skladu sa tim, pojavljuju se tri patologije: patologije prošlosti, patologije budućnosti i, najvažnije za naša razmatranja, patologije sadašnjosti.

Patologije prošlosti tiču se svih oblika melanholije i nostalgije, sa pojačanim osećanjem griže savesti, krivice, propuštenog. Subjekat je suočen sa objektivnim, linearnim vremenom orijentisanim na budućnost, koje se odlikuje ireverzibilnošću, nepovratnošću, dok njegovo unutrašnje vreme ostaje usmereno na prošlost, to jest na nešto što je prisutno samo u njegovom pamćenju, ali čega je on konstantno svestan. U društvenom smislu, možemo uzeti za primer sve religije i ideologije opsednute iskonom, čistotom početka ili pak prvobitnim grehom koji se stalno iskupljuje.

Patologije budućnosti su stavovi svesnog ili nesvesnog odbacivanja prošlosti, ali na neki način i sadašnjosti, čiji se smisao vidi samo u predstojećem cilju, u mogućoj ili poželjnoj budućnosti, kao na primer u utopijama ili milenarističkim i apokaliptičkim vizijama. Cela istorija do sadašnjeg trenutka shvata se kao sredstvo ili priprema za postizanje nečeg drugog.

Patologije sadašnjosti su najinteresantnije na planu psihologije doživljaja vremena, jer nam omogućavaju da sagledamo dinamiku i obrazac ponašanja pojedinca u odnosu na njegove postupke. To su, na primer, problemi vezani za narkomaniju, alkoholizam, neke vidove delikvencije, gde subjekat investira svu psihičku energiju (libido) u sadašnji trenutak, u neposrednu akciju, nezavisno od posledica koje to može imati u bliskoj (a kamoli daljoj) budućnosti. Patologija sadašnjosti je prisutna i u depresiji, u kojoj se subjekat oseća zatočenim u okamenjenoj, trajnoj, beznadežno homogenoj, bezreljefnoj sadašnjosti, bez ikakve mogućnosti da se projektuje u budućnost. Dosada, je, takođe, neka vrsta poremećaja sadašnjosti, mučno i gotovo nepodnošljivo psihološko stanje zarobljenosti u trenutku koji se proteže u ravnu, lošu beskonačnost.

U slučaju „zagriženih” internet korisnika – a znamo da je takvih, naročito među mladima, veoma mnogo – možemo uočiti tu treću vrstu temporalne patologije. Vreme se sažima u instant tačku, koja više i nije tačka, već pre zapeta, trajanje se anulira, što, prema načelu povratne sprege, osvaja celokupnost svakodnevnih ponašanja. Svaka akcija mora da bude realizovana odmah, bez čekanja. Stalno apdejtovane informacije, kao i stalno, u svakom delu trenutka, raspoložive i dostupne mogućnosti interakcije, doprinose toj vrsti percepcije ili doživljaja vremena.

Jedna od središnjih karakteristika predstave o vremenu kod korisnika interneta je opsesija, koja se kod njih razvija u odnosu na „aktuelni trenutak”, gde se trajanje svodi na „sada”. Takva percepcija vremena dovodi do kompresije onoga pre (prošlosti) i onoga posle (budućnosti) u tačku trenutačnosti. Videćemo dalje u čemu se to sastoji.

Promene bez trajanja

Analiza percepcija i predstava korisnika interneta pokazuje jednu posebnu dimenziju „promene” kao temporalnog modaliteta. Predstava o promeni je strukturalno modifikovana i izražava negaciju odvijanja sukcesivnih stanja, koja su inače „normalni” društveni referenti. Instant vreme, to jest vreme koje se tako percipira, odlikuje se supresijom onoga pre i onoga posle, iz čega proizlazi „usadašnjeno” vreme. Tipičan stav u odnosu na taj

fenomen je stalna potreba da se informacija ili odgovor dobije „odmah”. To znači da se akcija izvršava takvom brzinom, da korisnik ignoriše različite trenutke koji čine promene linearnih stanja između „pre” i „posle”. U tom smislu, percepcija promene, tipična za zagrižene korisnike interneta, spada u patologiju, jer kad je dovedena do vrhunca, izmešta se izvan „temporalne normalnosti” koja se oblikuje predstavom o promeni kao sukcesiji različitih etapa i stanja *u* vremenu.

Pomenimo kao primer fundamentalnu razliku koja se pojavljuje između vremena u nekim upotrebama internet mreže, i vremena onako kako se ono strukturise u okviru društvenih odnosa. U ovom poslednjem slučaju, delatnosti u vremenu se nužno realizuju polazeći od jedne „sadašnjosti” prema jednom smeru koji nazivamo „budućnost”, što se ogleda i u jeziku u kojem vremenski atributi specifikuju „glagolsko vreme” („ići ću u bioskop”, „ručaću u restoranu”, „kupiću cipele” itd.)

U okviru svakodnevnog korišćenja interneta, naročito sistema elektronske pošte, četova, Fejsbuka, Tvitiera i sl., predstava koju korisnici imaju o promeni ne podrazumeva više preciznu podelu na različita vremenska stanja, jer korisnik može, na primer, da pošalje, poruku nekome, kad god mu se prohte, nezavisno od objektivnih, spoljnih, imperativa vremena i prostora. Izgleda kao da nema više svesne predstave o promeni stanja u vremenu. Nekada je čovek morao da se kreće da bi poslao poruku, u skladu sa sledećim radnjama koje odgovaraju različitim vremenskim stanjima: napisati pismo, izaći i kretati se da bi se pismo poslalo, vratiti se kući, čekati odgovor itd. Onda kada smo dobijali račune poštom krajem meseca, pisali smo ček i slali ga nazad onome kome dugujemo tako da ga dobije pre određenog datuma. Sada dobijamo te iste račune u elektronskoj formi putem *mail*-a i plaćamo ih *online* u istom vremenskom roku. Ako je našoj deci potrebna informacija za školski sastav, vodimo ih u biblioteku posle škole. Ako bi se ponašala kako se većina dece ponaša, njihovo istraživanje bi iziskivalo nekoliko napornih odlazaka. Sada mogu da potroše istu količinu vremena šaljući instant poruke i menjajući liste najboljih prijatelja na *MySpace*-u ili na *Facebook*-u, istovremeno istražujući svoju temu *online*. Imamo instant (ili skoro instant) pristup informacijama svih vrsta i možemo da upravljamo širokim spektrom transakcija bez napora, npr. izlaska iz kuće, i ta pogodnost nam je otrgla strpljenje prosečne osobe.⁶

Može se, međutim, primetiti da u slučaju internet komunikacije stvari ne stoje baš tako, da se ne radi o instant vremenu,

6 www.ecommercepartners.net/blog/the-lessons-of-an-impatient-internet-generation.html, 8.07.2008

dokazivanjem da, matematički, ipak postoji vreme koje se može kvantifikovati u odnosu na brzinu kucanja, brzinu kompjutera, vreme prelaska iz jedne u drugu aplikaciju, izvršenja i vreme transfera poruke. Ova demonstracija, ipak, ima samo teorijski značaj, jer se efektivno mereno vreme odvija tako brzo između vremenskih stanja da izmiče subjektivnoj percepciji trajanja.

Osnovna razlika je u tome što postoji promena kvalitativnog reda. Internet korisnici su suočeni, istovremeno, sa promenama vremenskih stanja u svojim svakodnevnim društvenim odnosima i aktivnostima, i sa percepcijom ne-promena u internet svakodnevnici. Težnja koju razvijaju u okviru internet svakodnevice odnosi prevagu i čini da njihova predstava temporalnosti izlazi iz „norme”. Patologija sadašnjosti se zasniva na ideji o „trenutačnom” vremenu koja utiče na to da predstava o promeni teži da nestane. Taj nestanak je rezultat potrebe korisnika da stalno „štede” vreme u svojim svakodnevnim aktivnostima, tako da se „pre” i „posle” stope u jedno. Takva težnja svojstvo je patologije sadašnjosti, koja može da proizvede vrlo neprijatne, ugrožavajuće efekte, onda kada internet korisnici više ne mogu da trpe nikakvo odlaganje, a odlaganja su deo svakodnevnog „realnog” života – i prirodnog i objektivnog (ili konvencionalnog, društvenog).

Oni dospevaju u stanje u kome ignorišu biološke i društvene temporalne ritmove. To ignorisanje nije puka neutralizacija, odnosno prosto isključenje drugih modaliteta vremenitosti iz svesti, jer onda ne bi bilo mučnih efekata. Zato je bolje reći da se radi o konfliktu između tehnološke (internet) i organske i društvene temporalnosti, u kome se ove dve druge doživljavaju kao pretnje, kao neprijatelji koje treba eliminisati.

Naviknutost na neodložnost, na kompresiju trajanja, koja dobija oblik zavisnosti (i kao svaka zavisnost, nezadovoljenje te potrebe izaziva napetost, nervozu i stres) kolonizuje celokupnu percepciju vremena. Ilustrujmo taj odnos prema vremenu primerom čitanja knjige - to je isto kao kada nestrpljiv čitalac pročita prvu stranu i odmah ode na poslednju, da bi video kraj. Čemu sve ono što se proteže i odvija između? Radnja koja se razvija, promene u likovima, u stanjima, samo su sredstvo u službi cilja, a naučili smo da jedino cilj ima značenje i vrednost – imperativne efikasnosti, racionalnosti i rentabilnosti zahtevaju da se maksimalizuje brzina izvršenja, odnosno skraćivanje rokova. Radnja romana je, stoga, iracionalni višak.

Internet korisnici daju vremenu značenje koje odgovara nivou produktivnosti koji žele da postignu. Taj nivo produktivnosti odgovara cilju koji treba postići, i koji se može realizovati samo u

perspektivi „uštede vremena”. Ignorisanje, odnosno neprihvatanje odlaganja, od kojih je satkan realan život, povlači za sobom neprijateljski stav prema iščekivanju, anticipaciji i predviđanju, koji su nužni sastavni elementi bilo koje realne aktivnosti. Može se, dakle, govoriti o „anomaliji” ili „patologiji” vremenitosti, s obzirom da je ona u kontradikciji sa globalnom društvenom (sociopsihološkom) temporalnošću, utemeljenoj na čekanju i anticipiranju. Isto tako, tehropsihološka težnja ka kompresiji vremena, u kojoj se početak i kraj izvršenja stapaju i stiču u jednu tačku, protivna je fiziopsihološkoj temporalnosti koja je još manje podložna ubrzanju i sažimanju. Nestrpljenje da se odraste, da se završi tromesečje, semestar, školska godina, da bude letnji raspust, da se završi škola, fakultet, da se dođe do punoletstva, slobode, nezavisnosti, koja samo, naizgled paradoksalno, ide uz potonju želju da se zaustavi vreme odrastanja, da se natraške beži od preuzimanja odgovornosti, od ulaska u svet rada, od roditeljstva, od starenja. Da se celokupno trajanje egzistencije sabije u nekoliko godina punoletne a još uvek bezbrižne mladosti! U knjizi „Tiranija trenutka”, socijalni antropolog Tomas Hilan Eriksen kaže da je vreme akceleracijski ubrzano, pa su fenomeni, koji zahtevaju „polagano vreme”, kao što su brak, porodica, prijateljstvo, uživanje u lepom itd., postali nedostižni i opterećujući.

Problem čekanja na izvoru patologije sadašnjosti

„Normalan” život ili „normalna temporalnost” satkana je uvek od odlaganja, kašnjenja, praznog hoda, „izgubljenih” trenutaka koji nisu u skladu sa tejlORIZOVANOM rentabilizacijom svakog fragmenta vremena, upregnutog u produktivistički motor; od sporosti, od neizbežnog rastojanja između polazjenja, od nečega i stizanja negde drugde (u prostoru i vremenu) itd. Subjekt je uvek uključen u odnos prema vremenu u kojem se nešto očekuje, iščekuje. Domaćica čeka da prestane kišni period da opere prozore. Zemljoradnik, i sa najboljom i najmodernijom mehanizacijom, čeka vreme žetve. Štediša čeka da mu se nakupe kamate na štedni ulog. Zaposleni čeka da dobije unapređenje, ili da mu sa akumuliraju godine radnog staža, pa da ode u penziju. Roditelji čekaju da se dete iškoluje, čekamo da se voljeno biće vrati s puta. Maloletnik čeka da odraste i da postane svoj čovek, da nikome ne polaže računa. Čekamo da rana zaraste, da prođe kijavica ili grip.

Internet zavisnici su rastrzani, u procepu između vremena koje podleže i vremena koje ne podleže čekanju, i u tom unutrašnjem procepu se pojavljuje patologija vremena. Priroda čekanja je kod njih strukturalno modifikovana. U tom kontekstu, patološki element se pojavljuje onda kad bilo koje čekanje izaziva akutni

napad nestrpljivosti, koji u stvari istupa na pozadini hroničnog nestrpljenja, a u odnosu na koje se korisnik oseća sve bespomoćnijim. Svako čekanje počinje da doživljava kao predugo, kao suvišno i apsurdno.

U tome je srž paradoksa - vladanje vremenom, apsolutna kontrola nad njime dovodi do svoje suprotnosti. Suočeni sa nemogućnošću da trenutačno ostvare neku aktivnost, u korisnicima se razvija osećanje bespomoćnosti spram vremena koje ne mogu više da kontrolišu. „Objektivno” vreme asocira na „izgubljeno vreme”, i to još više hrani opsesiju „uštedom vremena” u bilo kojoj svakodnevnoj aktivnosti. Čekanje se doživljava kao simptom anomalije koja ugrožava efikasnu realizaciju jedne ili druge aktivnosti. Česta i paradigmatična reakcija izražava se uzvikom: „zar je moguće da u vreme modernih tehnologija mora toliko da se čeka?” Naravno, taj iritirani i zapanjeni uzvik ima svoje opravdanje kad „u vreme modernih tehnologija” moramo satima da čekamo u redovima u raznim administrativnim službama i, uopšte, u svim situacijama gde je uzrok čekanju odsustvo organizacije, volje i kaskanje za oslobađajućim mogućnostima koje nude informacione tehnologije. Ne tvrdimo, dakle, da nema apsurdnih čekanja. Ali zato ima puno patoloških odbijanja čekanja. Patologija se ogleda u simptomima koje čekanje izaziva: prenadraženost, impulsivnost, agresija, anksioznost, pa i panika.⁷

Tehnopsihološka netolerancija internet korisnika na čekanje razvija hroničnu frustraciju i anksioznost čim se pojavi neko odlaganje. To može biti usled zakrčenja saobraćaja na mreži, sporosti daunlodovanja, bilo kog drugog problema na kompjuteru koji usporava proces. Čini se sve da se minimalizuju eventualnosti takvih nemilih događaja, jača se memorija hard diska, uvodi se brži internet, savremeniji program, aplikacije koje automatski javljaju kad je stigla elektronska poruka, što čini da korisnik nema više utisak da čeka. Odlaganje tada gubi značenje čekanja, jer je predviđeno i obuhvaćeno upravljanjem vremenom kojim to vreme postaje, u stvari, „ne-vreme”. Na taj način ne-trenutačno postaje trenutačno - dobijam znak da mi je stigla poruka, nisam čekao, za to vreme sam surfovao po mreži.

Zaključak

Bergson je rekao da je potrebno vreme da se kocka šećera rastopi u čaši vode, potrebno je vreme da se izgradi kuća, da se napiše roman, da se odgaji dete, da se odraste, da

7 U ogledu „Pad u vreme”, Sioran dijagnostikuje anksioznost kao dominantno osećanje savremenog, civilizovanog, tehniciziranog čoveka, koji ne doživljava više, kao primitivni čovek, strah pred prolaznom opasnošću, već neprestano „drhti”. Osvajamo prostor i vreme, dugovečniji smo i bezbedniji nego ikad, ali osećamo permanentnu, difuznu paniku.

se donese prava odluka, da se sazri; vreme da se razvije ljubav, da se uspostavi i očvrstne poverenje, da se stekne ugled, da se nešto nauči, da se ovlada nekom veštinom (sviranje na instrumentu, koreografija, strani jezik). Potrebno je vreme za stvaranje dela ili proizvoda, koje zahteva prolaženje kroz različite faze kreativnog procesa.

Predstave temporalnosti na koje nailazimo kod redovnih ili zaigranih internet korisnika ilustruju, po našem mišljenju, tipičan slučaj „patologije sadašnjosti” u smislu koji smo prethodno definisali. Možemo da povežemo tu patologiju sa sve većom opsesijom brzinom kojom se jedna akcija ostvaruje u vremenu. Naravno da nove informacione i komunikacione tehnologije nisu jedini „krivci”. Tema sve ubrzanijeg tempa života i lamentiranje nad destruktivnim efektima te pojave nije nova. Ona se javlja još u XIX veku, sa izumom železnice i telegrafa. Savremeni čovek je u doba industrijalizacije počeo da doživljava korenitu promenu odnosa prema vremenu. Nova percepcija vremena se pretočila u tejlorski generalizovani koncept koji stimuliše individualni učinak i konkurenciju između radnika, vrednovanjem brzine izvršenja zadatka. Sa globalizacijom, koja je došla na talasu novih informacionih tehnologija, ustoličili su se imperativi brzine, hitnosti, „instantizma”, simultanosti i kratkoročizma, kao novih mernih jedinica vremena. Na izvoru akceleracije vremena nalaze se moderne tehnologije, ali je internet doveo taj proces do vrhunca. Ono što je poželjna brzina, trenutačnost izvršenja, za mašine i kompjutere, pretvara se u rastuću urgentnost za čoveka. Život je postao histerična serija prenaseljenih trenutaka.

Nove informacione i komunikacione tehnologije, koje su donеле mogućnost pristupa internetu sa svih mesta (sa bežičnim internetom i sa odmora, iz hotela, kafića, sa plaže) konkretizovale su kapitalistički san o brzini, poistovećenju sa postignućem. Vremenska orijentacija korisnika je dezorijentisana. U modernoj svesti (industrijskog doba) ta orijentacija je postavljala odnos jedinice prema vremenu, u skladu sa njenom sposobnošću da se situira u sadašnjosti ili u budućnosti (koja je uvek u nastajanju).

Korisnici interneta se postavljaju samo u odnos prema sadašnjosti, jer teže da budući trenutak, onaj koji „tek” treba da dođe, pretvore u „već sada”, što podrazumeva hroničnu nestrpljivost u odnosu na rokove i moguća odlaganja. Takva predstava o vremenu (koja je uvek više od mentalne predstave, jer obuhvata sve psihičke funkcije – i emocije, i motivaciju i volju) povlači poremećaje značenja koje se pridaje vremenu. „Tehnovreme” čak nije više ni u konfliktu sa prirodnim i društvenim vremenom, jer bi ta napetost značila da postoji još uvek živa svest o drugim

vrstama temporalnosti, koja bi mogla da bude izvor plodne dinamike. Tehnovreme, međutim, strukturalno sadrži svemoćnu tendenciju da sebi potčini, odnosno da ukine, ostale temporalne moduse – one u kojima se rađamo, sazrevamo, mislimo, volimo, stvaramo, živimo.

LITERATURA:

Attali J., *Histoire du temps*, Fayard A., Paris 1982.

Bergson H., *Ogled o neposrednim datostima svijesti*, Demetra, Zagreb 2000.

Bonneville L., Temporalité et Internet: réflexion sur la psychologie du temps à la lumière des pratiques domiciliaires, <http://commposite.uqam.ca/2001.1/articles/bonnev2.html>

Bonneville L., *La représentation de la temporalité des utilisateurs du réseau Internet*, <http://commposite.uqam.ca/2000.1/articles/bonnev.htm>

Ciroan E., *La chute dans le temps*, Gallimard, Paris 1990.

Ellul J. i Porquet J-L., *Le bluff technologique*, Hachette, Paris 2004.

Eriksen T. H., *Tiranija trenutka*, Biblioteka Biblioteka XX vek, Beograd 2003.

Hajdeger M., *Bitak i vreme*, Službeni glasnik, Beograd 2007.

Jovanović D., *Internet kao metamedij informacionog društva*, doktorska disertacija, Megatrend univerzitet, Beograd 2010.

Milivojević T., *Psihologija stvaralaštva*, Megatrend univerzitet, Beograd 2011.

Morand P., *Apprendre a se reposer*, Flammarion, Paris 1937.

http://agora.qc.ca/documents/Vitesse--Chaque_chose_en_son_temps_par_Andree_Mathieu

www.ecommercepartners.net/blog/the-lessons-of-an-impatient-internet-generation.html

<http://english.peopledaily.com>

Tatjana Milivojević, Dragana Jovanović and
Aleksandra Bokan

Megatrend University, Faculty of Culture and Media, Belgrade

EFFECTS OF NEW COMMUNICATION TECHNOLOGIES
ON TIME PERCEPTION

Abstract

The topic of the ever more accelerated pace of life and laments over the destructive effects of this phenomenon, is not new. It has already appeared in the nineteenth century with the invention of railways and telegraphs. Since the age of industrialization modern man has begun to experience a radical change in his relationship to time. With the globalization, which came on the wave of new information technologies, the imperative of speed, urgency, instantism, simultaneity, short termism, established as new units for measuring time. At the source of time acceleration are modern technologies, but Internet brought this process to a climax. Accordingly, it can be argued that speed is not just a secondary feature, but one of the determinants of modern civilization. There is a constant pressure of the acceleration and fragmentation of time which, overflowing from economic and technological spheres tends to colonize the entire psychological and social space. In this paper we do not deal with value judgements on technological speed per se, nor express nostalgic sadness for the good old slower times. We are interested in the way speed, as value-neutral, or even positively connoted term, refracts through psychological prism, specifically the perception of time, so establishing haste (urgency) as dominant mode of individual and social existence. In order to better understand and analyze the relationship between speed and haste, and its effects on psychosocial health, we distinguish between three kinds of temporality: physio-psychological, socio-psychological and techno-psychological. According to the results of a research carried out with regular Internet users, we try to show how they come to suffer a stressful conflict between these temporal modes and develop the so-called "pathology of present".

Key words: *Internet, speed, haste, physio-psychological, pathology of present*